

Utbildningsdepartementet

103 33 Stockholm

Uppdrag att utvärdera Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst vid Göteborgs universitet
(U1998/216/F, U2001/107/UH)

Härmed överlämnas den utvärdering av verksamheten vid Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD) vid Göteborgs universitet som Regeringen uppdragit åt Vetenskapsrådet att inkomma med senast den 1 mars 2003.

Utvärderingen är utförd av professor Stefan Svallfors, Umeå universitet.

Vetenskapsrådet vill med anledning av de organisatoriska åtgärdsförslagen i rapporten framhålla att om ansvaret för SSD kommer att läggas på Vetenskapsrådet förutsätter det full kostnadstäckning samt att Vetenskapsrådets policy är att inte ta på sig arbetsgivaransvar för extern verksamhet.

Madeleine Leijonhufvud
Ställföreträdande generaldirektör

Bengt Hansson
Huvudsekreterare för humaniora och
samhällsvetenskap

Svensk samhällsvetenskaplig datatjänst (SSD) – en utvärdering

Vetenskapsrådet
(The Swedish Research Council)
103 78 Stockholm

© Vetenskapsrådet
ISBN 91-7307-025-4
Produktion: Ord&Form AB, Uppsala 2003

Svensk samhällsvetenskaplig datatjänst (SSD) – en utvärdering

Stefan Svallfors, Sociologiska institutionen,
Umeå universitet

Uppdraget och arbetets uppläggnig

Regeringen beslöt 19 juni 2002 att ge Vetenskapsrådet i uppdrag att utvärdera verksamheten vid Svensk samhällsvetenskaplig datatjänst (SSD). Vetenskapsrådet utsåg 22 november Stefan Svallfors till utredare.

Uppdraget omfattar att

- utvärdera nuvarande verksamhet vid SSD
- kartlägga hur lärosätena utnyttjar SSD: s tjänster
- kartlägga den nationella strukturen för databaser inom humaniora och samhällsvetenskap
- föreslå en nationell struktur för hur databaserat material från human- och samhällsvetenskaperna ska bevaras och tillhandahållas nationellt

I arbetet med att beskriva SSD:s nuvarande verksamhet och lärosätenas användning av SSD har SSD:s verksamhetsberättelser samt kompletterande uppgifter från Iris Alfredsson och Torbjörn Berglund vid SSD utgjort underlaget. I kartläggningen av den nationella strukturen för databaser har dessutom uppgifter från de största forskningsfinansiärerna använts (Riksbankens jubileumsfond, Vetenskapsrådet och Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap). Utvärderingen av SSD och förslagen för dess framtida organisering bygger utöver dessa material även på en rad intervjuer:

Björn Halleröd och Jonas Edlund, ledamot respektive ersättare i SSD:s referensgrupp (021128)

Robert Erikson, huvudsekreterare vid Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (021205)

Dan Brändström, VD på Riksbankens jubileumsfond (021209)

Björn Henrichsen, direktør på Norsk samfunnsvitenskapelig datatjenste (030103)

Lennart Brantgärde, föreståndare vid SSD (030127)

Iris Alfredsson, byrådirektör vid SSD (030127)

Mikael Gilljam och Peter Esaiasson, ledamot respektive ersättare i SSD:s referensgrupp (030128)

Bengt Furåker, ledamot i SSD:s referensgrupp (030128)

Lennart Weibull, dekanus vid Göteborgs universitets samhällsvetenskapliga fakultet (030128)

Vid intervjuerna med Brantgärde respektive Henrichsen företogs studiebesök på SSD respektive NSD. Intervjupersonerna har också getts möjlighet att läsa och ge synpunkter på en preliminär version av rapporten, vilket de flesta utnyttjat. Dessutom har mer kortfattade synpunkter inhämtats från Statistiska centralbyrån (Berndt Öhman) och Epidemiologiskt centrum vid Socialstyrelsen (Måns Rosén).

SSD:s tillkomsthistoria och nuvarande verksamhet

SSD inrättades 1981 på initiativ av Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet som ett särskilt projekt vid statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet. 1985 inordnades verksamheten som en särskild enhet under samhällsvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs universitet. Som styrelse fungerar samhällsvetenskapliga fakultetsnämnden vid Göteborgs universitet. Till SSD är knutet en referensgrupp med ledamöter och suppleanter från de samhällsvetenskapliga fakulteterna vid landets universitet, samt en representant för Statistiska centralbyrån.

Syftet med SSD är att öka tillgängligheten på datorbaserat material för i första hand forskare vid svenska universitet och högskolor. SSD arkiverar, dokumenterar och tillhandahåller i första hand survey-baserade datamaterial. SSD förmedlar även datamaterial från utländska dataarkiv. Vid utgången av 2002 fanns sammanlagt 785 SSD-studier. Flera av dessa ingår i serier, som de svenska valundersökningarna (Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg), SamhälleOpinionMedia-undersökningarna (SOM-institutet vid Göteborgs universitet), den svenska delen av *International Social Survey Program* (Sociologiska institutionen i Umeå), samt Levnadsnivåundersökningarna (Institutet för social forskning i Stockholm).

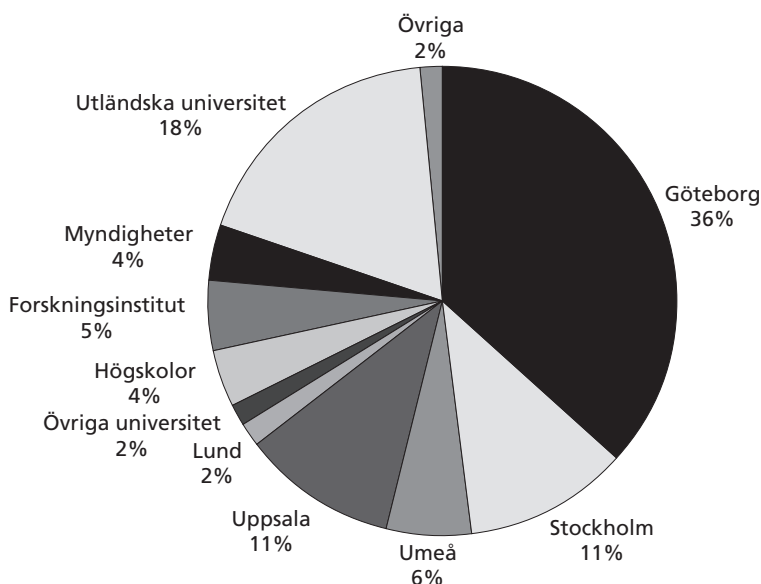
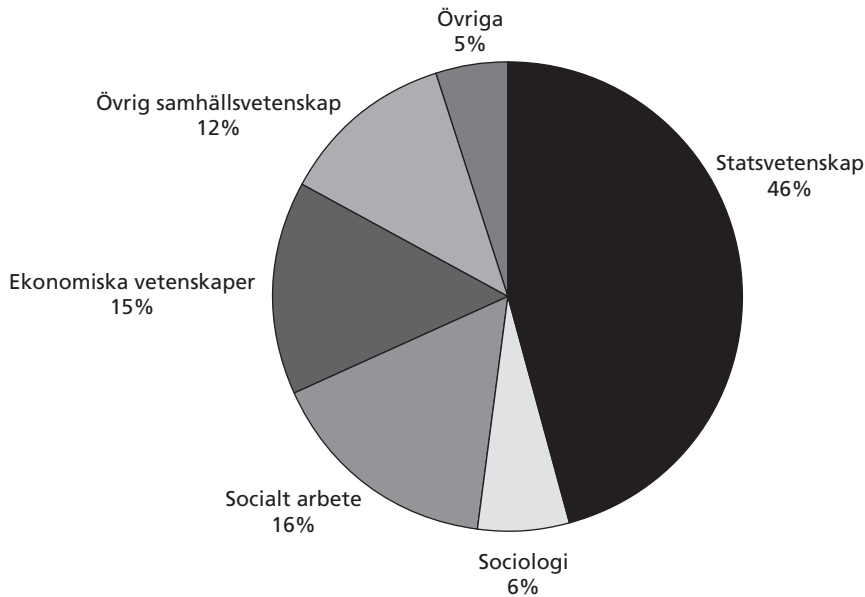

Diagram 1: Förmedlade datamaterial 1998–2002 per lärosäte

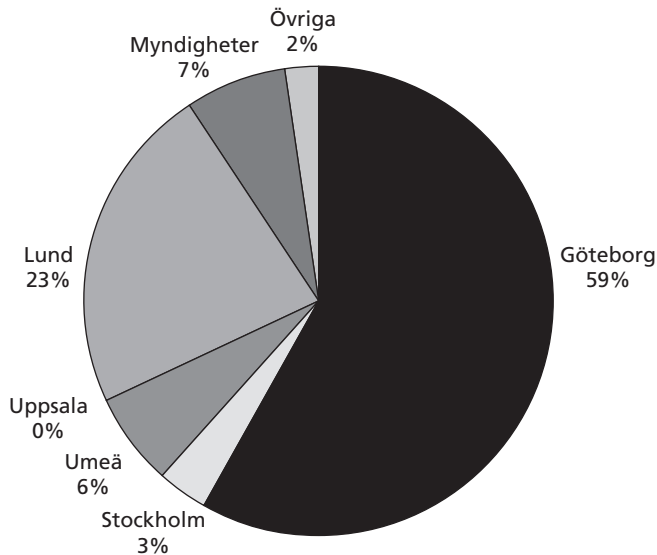
Diagram 2: Förmedlade datamaterial 1998–2002 per disciplin

I diagram 1 beskrivs olika lärosätens och myndigheters användning av SSD:s datamaterial under de senaste fem åren. Diagram 2 är en motsvarande uppdelning på akademisk disciplin.

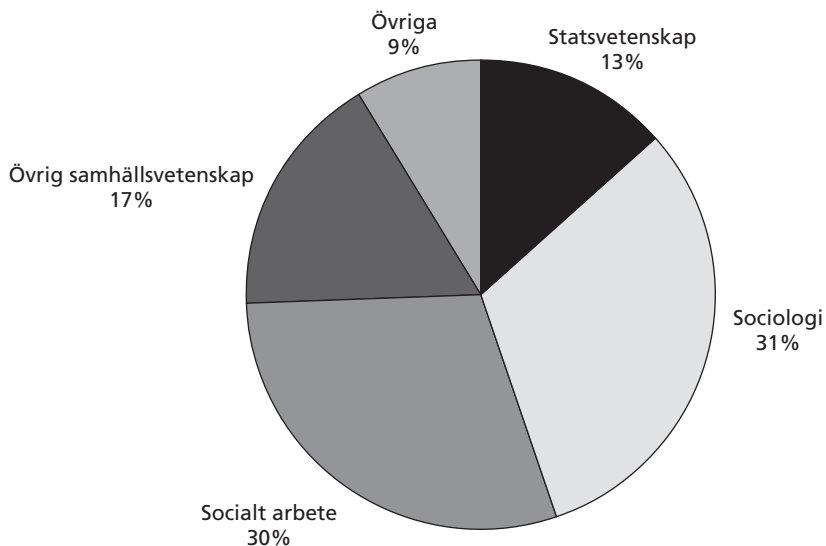
En observation som kan göras är att de svenska datauttagen domineras kraftigt av Göteborgs universitet samt av disciplinen statsvetenskap. Enbart den statsvetenskapliga institutionen i Göteborg torde svara för ca 20 procent av de sammanlagda datauttagen. Vi ser också att Lunds universitet och de nyare universiteten använder SSD i väldigt liten omfattning. Av diagram 1 framgår också att utländska universitet svarar för nära 1/5 av datauttagen

Göteborgs universitet dominerar i ännu större utsträckning deponeringen av datamaterial, som framgår av diagram 3. Nära 60 procent av de deponerade datamaterialen under de senaste fem åren kommer från detta universitet. Uppsala universitet har inte deponerat ett enda datamaterial under perioden. Statsvetenskapen dominerar dock inte ifråga om de deponerade datamaterialen för den senaste femårsperioden (diagram 4). Här är det istället sociologi och socialt arbete¹ som svarar för de största andelarna.

¹ Det bör dock noteras att samtliga datadeponeringar för socialt arbete gjorts av en och samma forskare, Björn Gustafsson, som haft ett datadokumentationssamarbete med SSD. Gustafsson är nationalekonom men tjänstgör vid socialt arbete i Göteborg. Gustafsson (eventuellt också hans forskargrupp) svarar dessutom för alla de datauttag som socialt arbete svarar för i diagram 2.

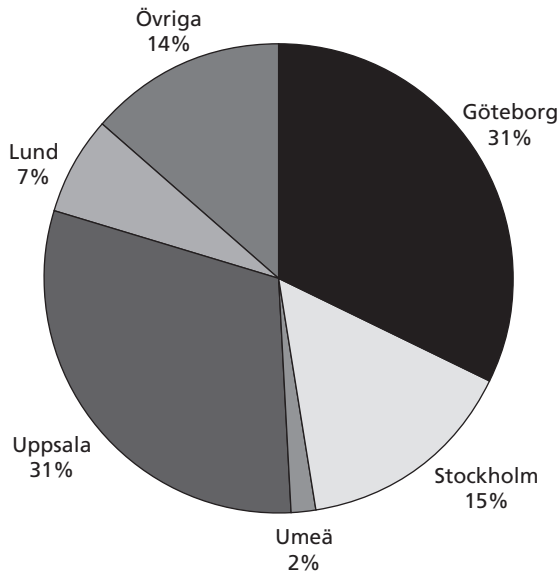
Diagram 3: Deponerade datamaterial per lärosäte 1998–2002 (n=172).

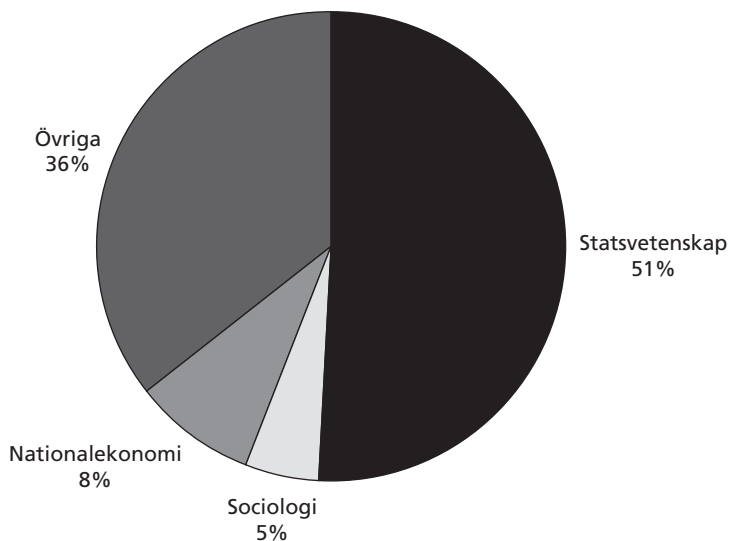
Diagram 4: Deponerade datamaterial per disciplin 1998–2002 (n=172).

SSD har via sina medlemskap i *International Federation of Data Organizations for the Social Sciences (IFDO)* och *Council of European Social Science Data Archives (CESSDA)* kontakt med en mängd dataarkiv runt om i världen. Det mer direkta samarbetet inom ramen för dessa eller andra internationella organisationer

Diagram 5: Program Scholars ICPSR per universitet 1998–2002 (N=59).

Diagram 6: Program Scholars ICPSR per disciplin 1998–2002 (N=59).

har dock varit av blygsam omfattning. 2003 har dock ett nytt samarbete kring datadokumentation inletts med dataarkiven i Tyskland, Danmark, Schweiz, Holland och Grekland. Detta samarbete är ännu i sitt inledningsskede.

Dessutom förvaltas Sveriges nationella medlemskap i *Inter-University*

Consortium for Political and Social Research (ICPSR) av SSD. Ett viktigt inslag i ICPSRs verksamhet är det *Summer Program in Quantitative Methods* man anordnar, där svenska forskare och forskarstuderande ges möjlighet att till en måttlig kurskostnad följa de omvittnat mycket värdefulla kurser i kvantitativa metoder som ges. Vetenskapsrådet och tidigare HSFR har stött detta program genom resestipendier (f n 8 st per år).

Diagram 5 och 6 visar fördelningen av svenska deltagare vid sommarkurserna fördelade på universitet och discipliner. Man kan där se att det framförallt är Göteborg och Uppsala som dominerat bland deltagarna, medan Umeå, Lund och de nyare universiteten skickat förhållandevis få deltagare. Det är dessutom en massiv dominans för statsvetare bland deltagarna, medan påfallande få sociologer deltagit i sommarkurserna.

Utöver dessa reguljära verksamheter har SSD under de senaste åren bedrivit två särskilda samarbetsprojekt med svenska forskare. Det ena är ett arbete med att dokumentera den svenska inkomstpanelen (SWIP) som bedrivits i samarbete med Björn Gustafsson vid Institutionen för socialt arbete i Göteborg. Det andra är ett samarbete med Peter Esaiasson vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg som avser framställande av en CD med sökbara texter från de svenska politiska partiernas program och manifest. Samarbetet med Gustafsson avslutades under 2001, medan projektet med Esaiasson fortfarande pågår. Ett nytt samarbetsprojekt med forskare vid Centrum för forskning om offentlig sektor (Erik Amnå och Ingrid Munck) är på planeringsstadiet.

SSD i den nationella strukturen av databaser

En fullständig kartläggning av den nationella strukturen för databaser inom human- och samhällsvetenskapen låter sig inte göras. För det första måste en avgränsning göras till de databaser som är *producerade av* och *placerade vid* svenska institutioner. De databaser som används i svensk forskning tillhandahålls inte sällan av internationella institutioner. Som exempel kan nämnas den synnerligen värdefulla och väl använda *Luxembourg Income Study* (LIS). Ett annat exempel är den nystartade *European Social Survey* som tillhandahålls från NSD i Bergen.

Även med denna avgränsning låter sig en heltäckande redovisning inte göras. Vad som är en ”databas” är nämligen inte helt klart i sammanhanget. Här kan allt från data från omfattande intervjustudier med hundratusentals individer, till enskilda forskares sammanställningar av befintligt historiskt källmaterial inrymmas. De databaser som redovisas och diskuteras nedan omfattar därför endast samtida material som omfattar data om individer. Därutöver finns naturligtvis en rad databaser och datakällor där materialet inte omfattar individdata.

Även med dessa avgränsningar är svårigheterna att ge någon heltäckande bild av databassituationen betydande. Som led i utvärderingen ställdes en förfrågan till de tre största samhällsvetenskapliga forskningsfinansiärerna (RBJ, VR, FAS) om vilka datainsamlingar och registersammanställningar man finansierat under de senaste fem åren. Detta gav en brokig och knappast heltäckande bild av databaser som används och uppdateras. Till exempel forskning som finansierats av de tidigare forskningsråden FRN och HSFR inte inkluderas i Vetenskapsrådets redovisning. Databaser som inte längre uppdateras men fortfarande används riskerar man också att missa med detta förfaringsätt. Databaser som finansieras utanför forskningsråden – till exempel Valundersökningarna som finansieras i särskild ordning – kommer inte heller med i dessa sammanställningar.

Det är vidare inte klart vad som är ”databasen” i de fall särskilda registeruttag från SCBs eller Socialstyrelsens register gjorts för enskilda forskningsprojekt. Antingen kan man betrakta registret från vilket uttagen gjorts som databasen, eller också kan man säga att det nya datamaterialet som därmed skapats – och som eventuellt kan ha påförts nya primärdata – som en ny databas i vilken man gör bearbetningar och analyser. Att kartlägga de senare är en fullt helt ögörlig uppgift.

Med alla dessa garderingar och tillkortakommanden i åtanke kan en mycket översiktlig och bristfällig kategorisering av databaserna göras enligt följande:

1. Tvärsnittsundersökningar som ingår i serier

Exempel på sådana är de svenska *Valundersökningarna*² som genomförs av Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg i samarbete med Statistiska centralbyrån, SamhälleOpinionMedia-undersökningarna (SOM-undersökningarna) som genomförs av SOM-institutet³ vid Göteborgs universitet, Mediebarometern som genomförs av Nordicom vid Göteborgs universitet, den svenska delen av International Social Survey Program som genomförs av Sociologiska institutionen i Umeå, och den svenska delen av den s k World Values Study som genomförts vid Uppsala universitet.

Dessa data finns i stor utsträckning tillgängliga vid SSD och man har mycket förtjänstfullt dokumenterat dem som just serier av undersökningar. Upparbetade rutiner för datadeponering finns vid berörda institutioner och samarbetet med SSD torde även fortsättningsvis fungera väl.

2. Enstaka eller mer tillfälligt återkommande tvärsnittsundersökningar

Här ingår en stor uppsättning helt olikartade men i många fall ytterst värdefulla datamaterial som det i dagsläget är svårt att få en samlad bild av. Några exempel på undersökningar som replikerats är t ex Välfärdsstatsundersökningarna om attityder till offentlig sektor och socialpolitik som genomförts vid Sociologiska institutionen i Umeå åren 1986, 1992, 1997 och 2002, samt Medborgarundersökningarna från 1987 och 1997. Därutöver finns en stor uppsättning olika undersökningar som i vissa fall replikerats med varierande tidsintervall.

I vilken utsträckning sådana undersökningar deponerats hos SSD är svårt att få en bild av, framförallt för att fungerande rutiner saknas hos forskningsfinansiärerna. Det har i stor utsträckning varit upp till de enskilda forskarnas samvete och tid om undersökningarna hamnat hos SSD efter avslutade forskningsprojekt. I en del fall tycks forskarna inte inse värdet av att deras data deponeras eller ens känna till SSD:s existens.

3. Longitudinella datamaterial

Även bland de longitudinella datamaterialen – dvs där en och samma individ följs över tid – återfinns en stor och varierande uppsättning undersökningar. Ett av de mest forskningsmässigt välanvända materialen kommer från Levnadsnivåundersökningarna som genomförts av Institutet för Social forskning vid Stockholms universitet åren 1968, 1974, 1981, 1991 och 2000 (se vidare www.sofi.su.se/LNU2000/). Ett annat välanvänt och värdefullt longitudi-

² ValU innehåller visserligen en mindre panelkomponent, men har i huvudsak använts som upprepade tvärsnittsundersökningar varför det är rimligt att kategorisera dem här.

³ SOM-institutet ägs gemensamt av Statsvetenskapliga institutionen, Institutionen för journalistik och masskommunikation samt Förvaltningshögskolan.

nellt datamaterial kommer från programmet Individual Development and Adaptation (IDA) vid psykologiska institutionen vid Stockholms universitet (www.psychology.su.se/units/long/idaeng.html).

Den utsträckning i vilken sådana datamaterial deponerats vid SSD varierar. LNU för åren fram till 1991 har deponerats vid SSD, medan kontakt krävs med Institutet för social forskning om man vill använda den senaste undersökningen. Material från IDA har inte deponerats hos SSD eftersom materialet inte avidentifierats och därför kräver särskild omsorg i handhavandet. Beträffande de longitudinella datamaterialen finns uppenbarligen en möjlig och viktig utveckling av SSD:s dokumentations- och förmedlingsverksamhet.

4. Socialstyrelsens databaser vid Epidemiologiskt centrum

Vid EpC finns ett flertal hälsodataregister med samhällsvetenskapligt forskningsintresse, som Cancerregistret, Medicinska födelseregistret, Patientregistret, och Dödsorsaksregistret. Forskare kan beställa särskilda uttag med eventuella samkörningar ur dessa register. En förteckning över Socialstyrelsens databaser för forskningsändamål vid Epidemiologiskt centrum återfinns på webbplatsen www.sos.se/epc/EPCINTRO/regintro.htm.

Data från sådana registeruttag har inte deponerats vid SSD. Det förefaller dock inte föreligga något motstånd från EpCs sida mot att sådana deponeringar görs, det är helt enkelt så att några kontakter med SSD i dessa frågor inte förekommit. Att deponera data från undersökningar är av särskilt intresse när registeruttagen tillförts intervjubaserade uppgifter av forskarna ifråga så att en ny och helt unik datamängd skapats i forskningsprojektet. När det gäller rena registeruttag är behovet kanske mindre då sådana uttag helt enkelt kan göras på nytt till en relativt ringa kostnad.

5. Statistiska centralbyråns databaser

Vid Statistiska centralbyrån återfinns en rad registerbaserade eller urvalsbaserade register som går att använda för forskningsändamål. Några av de mest värdefulla för den samhällsvetenskapliga forskningen är Undersökningar av levnadsförhållanden (ULF), den Longitudinella databasen för utbildning, inkomst och sysselsättning (LOUISE) och Inkomstfördelningsundersökningen (HINK). En förteckning över SCBs databaser som går att använda för forskningsändamål återfinns på webbplatsen www.scb.se/tjanster/register.asp.

Data från dessa undersökningar har inte deponerats vid SSD, i första hand på grund av att SCBs nuvarande regler för skydd av personuppgifter inte medger sådan deponering. Data lämnas endast ut till specificerade forskningsändamål och ska i princip förstöras efter avslutad forskning. Kring detta bör SSD uppta en förnyad diskussion med SCB.

Problem med SSD:s nuvarande organisation och verksamhet

Den tjänst som SSD tillhandahåller det svenska forskarsamhället är synnerligen värdefull. Genom att arkivera, dokumentera och tillhandahålla datamaterial ökar man användningen och tillgängligheten hos datamaterial så att de kan utnyttjas av andra forskare än de som primärt skapat datamängderna. På detta sätt kan kumulativitet skapas i forskningen och forskningsmedel användas på ett effektivt sätt. SSD:s verksamhet präglas dessutom i dessa avseenden av hög kompetens och god service. Det finns därför all anledning att slå vakt om och utveckla SSD:s verksamhet. I det syftet bör ett antal problem med SSD:s nuvarande organisationsform och verksamhet uppmärksammas.

SSD:s organisationsform och profil

SSD:s organisationsform är märklig för ett nationellt datarkiv. Genom att SSD inordnas under den samhällsvetenskapliga fakulteten i Göteborg ges arkivet inte den nationella profil det rimligen bör ha. Synligheten i det svenska forskarsamhället är för liten och detta beror till del på organisationsformen. De siffror om deposition och dataförmedling som redovisats ovan tyder på en massiv dominans av Göteborgs universitet och i synnerhet dess Statsvetenskapliga institution samt Institutionen för journalistik och masskommunikation. Till en del är detta en effekt av att dessa miljöer är några av landets mest framstående och produktiva inom survey-forskningen – men samtidigt är den stora Göteborgsdominansen ett tecken på SSD:s låga profil i det övriga svenska forskarsamhället.

Organisationsformen medför dessutom att styrning och budgetering fungerar på ett mindre tillfredsställande vis. SSD saknar en reellt fungerande styrelse eftersom fakultetsnämnden i Göteborg har litet direkt inflytande på SSD:s dagliga verksamhet. Genom sin sammansättning med lärar- och studentrepresentanter från olika universitetsinstitutioner är en fakultetsnämnd knappast någon lämplig styrelseform för en organisation av SSD:s slag. Fakultetsnämnden har t ex obefintliga möjligheter att prioritera särskilda satsningar vid SSD. SSD får därigenom inga ekonomiska incitament för offensiva framtidssatsningar.

Referensgruppens roll

Avsikten med referensgruppen är uppenbart att öka SSD:s kontaktytor mot forskarsamhället. Den har dock endast i begränsad omfattning lyckats med detta. Dess roll är oklar, eftersom fakultetsnämnden i Göteborg är styrelse för SSD. Ledamöterna i referensgruppen upplever inte att de har något egentligt inflytande på SSD:s verksamhet och fungerar i ganska begränsad omfattning som SSD:s kanal mot universiteten. Närvaron vid de två sammanträden som avhålls per år har varit svag; ledamöterna har ofta valt att prioritera annat ef-

tersom man inte upplever deltagandet i referensgruppens sammanträden som särskilt meningsfullt.

Otydlig koppling till forskningsfinansiärerna

SSD och forskningsfinansiärerna saknar tydlig koppling. Inga representanter för dessa har under senare år deltagit i referensgruppen.⁴ Det saknas fungerande rutiner för att säkerställa att av forskningsråden finansierade datainsamlingar verkligen deponeras hos SSD. Ofta har SSD ingen kännedom om vilka undersökningar som finansierats av råden och kan därför inte stöta på berörda forskare om att de bör deponera sina data. Forskningsråden glömmar ofta att skriva in krav på datadeponering i kontrakten med forskarna. SSD:s ansökningar till forskningsråden om medel för datadokumentation har sällan rönt framgång.

Data som inte deponeras – reaktiv strategi i förhållande till dataproducenterna

En rad värdefulla datamaterial som borde ha funnits tillgängliga på SSD gör inte det. Detta har flera orsaker. En är som påpekats att fungerande rutiner i förhållande till forskningsfinansiärerna saknas. En annan är att Statistiska centralbyrån för närvarande inte medger att datamängder baserade på deras register deponeras hos SSD, istället kräver man att datamängden förstörs efter avslutat forskningsprojekt. En tredje är att SSD har en i huvudsak reaktiv strategi gentemot forskarsamhället. Det är i första hand upp till de enskilda forskarnas samvete om datamaterialen verkligen deponeras hos SSD. Arkivet bedriver i stort sett ingen ”uppsökande verksamhet” där forskare uppmanas att deponera sina data.

Liten omfattning på externt samarbete

SSD deltar i påfallande liten grad i de internationella datasamarbeten som pågår. Man är visserligen medlem i de relevanta samarbetsorganisationerna för dataarkiv, men de direkta samarbetsprojekten har varit av mycket begränsad omfattning. SSD har intill det senaste samarbetsprojektet (se ovan) i stort sett inte erhållit någon finansiering från utländska källor.

Inte heller inom Sverige har SSD lyckats etablera någon större omfattning på sitt samarbete. Ett fåtal enskilda projekt har bedrivits i samarbete med forskare utanför SSD. Ansökningarna till forskningsråden har sällan varit tillräckligt konkurrenskraftiga.

⁴ HSRF hade fram till sin nedläggning en representant i referensgruppen. Efter Vetenskapsrådets etablerande har dock denne inte deltagit i några referensgruppsmöten.

Liten kontakt med Statistiska centralbyrån och Socialstyrelsen

Som framgått ovan finns flera för forskningen viktiga databaser vid SCB och EpC. Mot den bakgrunden är de närmast obefintliga kontakterna mellan SSD, SCB och EpC anmärkningsvärda. SSD:s föreståndare och EpCs chef har aldrig träffats och några andra kontakter organisationerna emellan finns inte. SCB har visserligen en representant i SSD:s referensgrupp, men de konkreta kontakterna kring dataleveranser och dokumentation synes ha varit obefintliga. Ett kontrakt från 1985 som skulle reglera sådana frågor har egentligen aldrig tillämpats och betraktas numer av SCB som obsolet. Kring Valundersökningarna finns dock ett etablerat samarbete med SCB som förefaller fungera väl.

Åtgärdsförslag

Mot bakgrund av den problembild som skisserats ovan bör en rad åtgärder vidtas för att säkerställa och utveckla verksamheten vid SSD.

Ny organisationsform

För att höja SSD:s nationella profil och ge arkivet en tydlig ledningsstruktur bör det inordnas som en särskild organisation direkt under Vetenskapsrådet. Vetenskapsrådet bör utse en styrelse som utöver ordförande (från Vetenskapsrådet) innefattar en representant från Riksbankens jubileumsfond, en från Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap, samt 3-4 ledamöter från de samhällsvetenskapliga fakulteter som har det största intresset för och del i SSD:s verksamhet (f n skulle det innebära Göteborg, Stockholm och Umeå). Därutöver bör en representant från Statistiska centralbyrån utses. Styrelsen bör sammanträda minst fyra gånger om året för att säkerställa en kontinuerlig insyn i och kontroll av SSD:s verksamhet. Representanterna från RBJ och FAS bör antingen vara huvudsekreterare/VD eller hämtas från styrelsens forskarrepresentanter, d v s inte hämtas bland kanslipersonalen.

Styrelsen ersätter därmed den nuvarande referensgruppen samtidigt som styrelseansvaret förflyttas från Göteborgs universitet till Vetenskapsrådet. Detta avser att höja SSD:s profil i det svenska forskarsamhället, samtidigt som arkivet ges en tydligare ledningsstruktur än vad som nu är fallet. Kopplingen till forskningsfinansiärerna liksom till SCB säkerställs.

Det är dock mycket viktigt att anknytningen till en akademisk miljö bibehålls. Forskarsamhället är och ska vara SSD:s viktigaste avnämare och det är därför viktigt att SSD integreras i detta. Det förefaller mot den bakgrunden direkt olämpligt att låta dataarkivet ingå i Riksarkivet, en lösning som lätt kunde förefalla naturlig. Det är en lösning som prövats på annat håll (Danmark) med otillfredsställande resultat. Riksarkivet har omfattande uppgifter av helt annan karaktär än SSD:s och det finns risk för att kontaktytorna mot forskarsamhället skulle lida stor skada om SSD integrerades med Riksarkivet.

Den förändrade organisationsformen bör därför inte få några konsekvenser för SSD:s fysiska lokalisering. De lokaler man f n disponerar vid Göteborgs universitet förefaller ändamålsenliga och för tillhandahållandet av data har den fysiska lokaliseringen ingen betydelse.

Rekrytering av ny föreståndare

SSD:s nuvarande föreståndare kommer inom kort att avgå p g a pensionering. Det är naturligtvis av avgörande vikt för SSD:s funktion att den efterträdare som rekryteras besitter erforderliga kvaliteter och att stor omsorg ägnas rekryteringen. Den person som utses bör vara välförankrad i det svenska forskarsamhället för att kunna bedriva det utåtriktade arbete som är fundamentalt

för SSD:s framtid. Det bör vara en person som har god forskarkompetens i lämplig akademisk disciplin (sociologi eller statsvetenskap i första hand), men som dessutom har god organisationsförmåga och har lätt för att etablera och underhålla erforderliga samarbeten. Den nye föreståndaren bör se det som en uppgift på lång sikt att utveckla SSD:s verksamhet.

Den nye föreståndaren kunde antingen vara en mycket väletablerad person i forskarvärlden, som ser det som sin huvuduppgift att under den senare delen av sin karriär utveckla och förstärka SSD:s roll, eller en relativt nydisputerad men kompetent forskare som ser det som sin uppgift på lång sikt att positionera SSD i arkiv- och forskarvärlden. Idealt sett skulle man gärna se en ”ledarduo” där samtliga dessa egenskaper kunde inrymmas.⁵ Ett budgetmässigt utrymme för en sådan lösning kunde skapas om den ”seniore” personen kan arvodesfinansieras samtidigt som han/hon behåller sin universitetstjänst.

För att göra denna position tillräckligt attraktiv för sökande bör eventuellt ett visst utrymme för egen forskning ingå i tjänsten. Detta säkerställer också att den nye föreståndaren bibehåller en aktiv kontakt med det svenska forskarsamhället.

Nya rutiner för att säkerställa att data deponeras

Som ett led i SSD:s tydligare koppling till forskningsfinansiärerna bör också nya rutiner skapas för att säkerställa att data deponeras. Forskningsfinansiärerna måste tillse att någon form av krav på av deponering av data skrivs in i kontrakten när medel för datainsamlingar och registersammanställningar ges. Det måste också byggas in en automatik i systemet så att SSD får veta av forskningsfinansiärerna när medel till datainsamlingar erhållits så att man har möjlighet att i efterhand tillse att data verkligen deponerats enligt kontrakt. Sådana krav på deponering bör i princip gälla för alla datainsamlingar oavsett om de gäller urvalsundersökningar med intervjudata eller om de kommer från administrativa register. De särskilda krav på sekretess och skydd av individdata som måste ställas får lösas genom särskilda kontraktsvillkor vid förmedlingen från SSD.

Ett känsligt övervägande är hur länge primärforskarna ska ha ensamrätt på insamlat datamaterial innan det måste skickas till arkiv. Här är två motstridande överväganden för handen. Å ena sidan är det rimligt att den som lagt ned ett stort arbete på att färdigställa en datamängd har chansen att under en tid utnyttja data innan andra ges tillgång till materialet. Endast på så vis kan man

⁵ Nystarten av det norska dataarkivet i mitten av sjuttioalet är ett lyckat exempel på när en sådan ”ledarduo” – Stein Rokkan och Bjørn Henrichsen – kunde säkerställa såväl akademiskt framstående som administrativt kompetent ledning av arkivet.

skapa tillräckliga incitament för att forskargrupper ska vilja investera tid och resurser i arbete som ofta är slitsamt och innehåller få inneboende belöningar. Dessutom motverkas risken för *free rider*-beteende, där forskare helt enkelt tar över någon annans mödosamt hopsamlade material istället för att själv lägga ned tid och kraft på datainsamlingar.

Å andra sidan är det orimligt att datamängderna ska betraktas som enskilda forskares eller institutioners egendom. Datainsamlingarna är bekostade med offentliga medel och bör komma till större användning i forskarsamhället än för de forskargrupper som skapat datamängderna. Eftersom samhällsvetenskapliga data ofta får mindre intresse om de hunnit bli alltför gamla vid analystillfället får tiden innan deponering i dataarkiv inte bli alltför lång. De data som vetenskapliga publikationer bygger på måste dessutom finnas tillgängliga för kontroller och alternativa datanalyser av andra forskare. Annars omöjliggörs en kritisk granskning av forskningsresultat.

När anslag getts för forskningsprojekt där tvärsnittsundersökningar eller speciella registeruttag ingår bör data deponeras en viss tid efter avslutad datainsamling, förslagsvis tre år. På detta sätt ges de forskare som skapat datamängderna en viss tid med ensamrätt till materialet, men denna tid blir inte så lång att materialet hinner förlora sitt intresse för andra forskare.

Ett svårare övervägande gäller longitudinella studier, där koppling till personuppgifter finns kvar och där forskarna avser att tillföra materialet nya uppgifter efterhand. Så länge en sådan longitudinell databas kontinuerligt tillförs nya uppgifter är det rimligt att den stannar under primärforskarnas kontroll. Vaga hänvisningar till eventuella framtida uppdateringar kan dock inte räcka som motiv för att underlåta deponering. Frågan om krav på deponering av longitudinella datamaterial måste sannolikt avgöras från fall till fall i dialog mellan forskare, finansär och dataarkiv. Även i de fall där SSD inte kommer att förmedla data från undersökningen är det dock viktigt att man känner till och förtecknar sådana databaser så att intresserade forskare kan ta kontakt med primärforskarna för eventuellt utnyttjande av data.

Utökad samarbete med SCB och Socialstyrelsen

På lite längre sikt framstår det som önskvärt om SSD kunde förstärka datasamarbetet med Statistiska centralbyrån och Socialstyrelsen. En modell för sådant samarbete går att hämta från Norge, där Norsk samfunnsvitenskaplig datatjenste har en dataförmedlande roll. Den innebär i korthet att dataarkivet ser till att erforderliga tillstånd införskaffas och etikprövning genomförs, upprättar datamängden och överlämnar den till berörda forskare.

Det är dock inte sannolikt att en sådan modell kan bli aktuell för svenskt vidkommande under överskådlig tid, och det är inte helt klart att den skulle medföra några tydliga fördelar. Däremot framstår det som viktigt att registeruttag – som ofta är både dyra och arbetskrävande – kan användas av

fler forskare än de som primärt beställt datamängden. Detta gäller i synnerhet om registeruttag kompletterats med nya uppgifter baserade på intervjudata. SSD borde därför söka att i samarbete med SCB och Socialstyrelsen verka för att registeruttagens datamängder deponeras hos SSD efter forskningsprojektens anslutning istället för att som nu förstöras.

Kartläggning av databaser

En viktig uppgift för ett omorganiserat SSD är att genomföra en mer omfattande kartläggning av databaser och survey-baserade datamaterial än som varit möjligt inom ramen för detta uppdrag. På så vis kunde SSD bidra till att öka synligheten hos och användandet av dessa databaser i det svenska forskarsamhället, även i de fall där man inte själv förmedlar datamaterialen.

Budgetförstärkning

I direktiven från regeringen anges att åtgärdsförslag bör rymmas inom nuvarande ekonomiska ramar. De flesta av åtgärdsförslagen ovan har ganska marginella ekonomiska konsekvenser. Om SSD blir framgångsrik i sina försök att få in en större andel av de svenska intervjubaserade datamaterialen, och om man ska kunna bedriva ett mer aktivt arbete med att dokumentera och tillhandahålla registerstudier, krävs ofrånkomligen budgetförstärkningar. Dessa kan komma dels som ett ökat direkt anslag via Vetenskapsrådet, dels som medel som söks i konkurrens från forskningsråden.

SSD erhåller fn ca 2,5 miljoner kronor/år i tilldelning. Därutöver har man under de senaste åren haft ca 300 000--400 000 kronor per år i externa anslag. Som jämförelse kan nämnas att SSD:s norska motsvarighet NSD senaste budgetåret 2001 erhöll ca 14,5 miljoner NOK från Norges forskningsråd (8 miljoner i basanslag och därutöver medel för särskilda satsningar) och dessutom ca 17 miljoner NOK i externa anslag och uppdrag. NSD har alltså en mer än fem gånger så stor budget från forskningsrådet som SSD och totalbudgeten är mer än tio gånger så stor som SSD:s.

SSD framstår i detta perspektiv som påtagligt underfinansierat. Ett omstrukturerat SSD borde komma i åtnjutande av ett kraftigt höjt basanslag för att finansiera en önskvärd expansion. En fördubbling av det nuvarande anslaget (från 2,5 till 5 miljoner kronor/år) skulle för en relativt modest summa ge underlag för en mer aktiv och framåtsyftande roll för SSD. Därutöver är det mycket viktigt att SSD i framtiden kan åstadkomma mer konkurrenskraftiga ansökningar till forskningsfinansiärerna, vilket är en av huvuduppgifterna för den nye föreståndaren. Vidare är det viktigt att SSD deltar fullt ut i internationella samarbeten, både för att höja arkivets profil internationellt men också för att kunna finansiera särskilda satsningar via t ex EU:s forskningsfonder.

Namnbyte?

Avslutningsvis kan man fundera på om namnet Svensk samhällsvetenskaplig datatjänst verkligen ger rätt signaler till forskarsamhälle och andra avnämare. SSD är ju i första hand ett dataarkiv och Svenskt samhällsvetenskapligt datarkiv vore därför möjligen en mer adekvat benämning. Ett eventuellt namnbyte skulle också markera SSD:s nya organisationsform och ledning.

Bilaga

REGERINGEN

Utbildningsdepartementet

Regeringsbeslut 22

2002-06-19

U1998/216/F

U2001/107/UH

Vetenskapsrådet

103 78 STOCKHOLM

Uppdrag att utvärdera Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst vid Göteborgs universitet

---

Regeringens beslut

Regeringen uppdrar åt Vetenskapsrådet att utvärdera verksamheten vid Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD) vid Göteborgs universitet. Uppdraget skall redovisas till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) senast den 1 mars 2003.

Uppdraget innebär att:

- utvärdera nuvarande verksamhet vid SSD,
- kartlägga hur lärosätena utnyttjar SSD:s tjänster,
- kartlägga den nationella strukturen för databaser inom humaniora och samhällsvetenskap, samt
- föreslå en nationell struktur för hur databaserat material från human- och samhällsvetenskaperna skall bevaras och tillhandahållas nationellt.

Vetenskapsrådet skall göra en internationell utblick samt belysa internationella åtaganden som SSD har.

Utvärderingen av SSD och översynen av den nationella strukturen skall göras förutsättningslöst. Vetenskapsrådet skall även beakta den nationella struktur som finns för longitudinella studier inom samhällsvetenskaperna.

Vetenskapsrådet skall redovisa ekonomiska konsekvenser av de förslag som lämnas. Utgångspunkten är att förslagen skall rymmas inom nu gällande ekonomiska ramar för verksamheten.

Bakgrund

1980 bildades Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD) vid Göteborgs universitet på initiativ av dåvarande Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet. SSD skulle vara ett nationellt dataarkiv efter förebild från USA. SSD skulle samla in, arkivera och tillhandahålla undersökningar och

---

Postadress
103 33 STOCKHOLM
A=SIL; C=SE

Telefonväxel
08-405 10 00

E-post: registrator@education.ministry.se
X400: S=Registrator; O=Education; P=Ministry;

Besöksadress
Drottninggatan 16

Telefax
08-723 11 92

Telex
132 84 MINEDOC S

annan typ av statistik. På så sätt skulle möjliggöras att det kunde ske sekundärbearbetningar av redan insamlade data. En särskild arbetsenhet bildades under den samhällsvetenskapliga fakulteten vid Göteborgs universitet med målsättningen att ge service åt alla universitet. Göteborgs universitet fick för detta ändamål särskilda medel.

SSD:s uppgifter har successivt byggts upp från att förmedla databaser från utländska arkiv till svenska forskare till att själva kunna arkivera, tillhandahålla och tillgängliggöra svenskt material.

Skälen för regeringens beslut

Verksamheten vid SSD har pågått i mer än tjugo år. Regeringen anser att en utvärdering av SSD:s verksamhet bör göras. Samtidigt bör en översyn över humanistiska och samhällsvetenskapliga databaser göras i ett nationellt perspektiv.

På regeringens vägnar

Thomas Östros

Susanne Moberg

Kopia till

Finansdepartementet/BA
Göteborgs universitet
Göteborgs universitet/Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst
Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap
Riksbankens Jubileumsfond